

INHOUD

INLEIDING <i>Edith Wouters</i>	4
WORKSHOP EN INSPIRATIEUITSTAP GOED OPDRACHTGEVERSCHAP <i>Eva Heuts en Edith Wouters</i>	6
COLUMN: EEN PALEISJE OM TE FUIVEN Inspiratieproject publiek gebouw <i>Joep Gosen</i>	22
WORKSHOP MASTERPLANNING <i>Edith Wouters</i>	24
COLUMN: ONGEPASTE JALOEZIE?! Inspiratieproject masterplan <i>Joep Gosen</i>	34
INSPIRATIELEZINGEN SCHOLENBOUW Nederlandse, Italiaanse en Vlaamse projecten inspireren opdrachtgevers van de Vlaamse school van morgen <i>Nele Coppeters</i>	36
COLUMN: ZAADJES PLANTEN VOOR DE TOEKOMST Inspiratieprojecten schoolgebouwen in Herentals en Lille <i>Joep Gosen</i>	42
OP ZOEK NAAR EEN DUURZAME EN WERVENDE TOEKOMSTVISIE VOOR DE KEMPEN <i>Staf Lauwerysen</i>	44
LINKS EN BRONNENLIJST	49
COLOFON	51

INLEIDING

Tekst: Edith Wouters

Er is in het recente verleden al veel gezegd en geschreven over strategieën voor kwaliteit in architectuur in het algemeen en van overheidsopdrachten in het bijzonder. Sinds het begin van dit millennium verschenen publicaties als het Vademecum voor overheidsopdrachten architectuur, dat op zoek gaat naar de procedures om binnen de bestaande overheidsopdrachtenregelgeving zoveel mogelijk te resulteren in kwalitatieve architectuur. Ook werd het Team van de Vlaams Bouwmeester opgericht die met de Open Oproep-procedure een nieuwe wind liet waaien in het overheidsopdrachtenlandschap. Grote verdienste van dit systeem was dat ook jongere bureaus zonder veel ervaring in de specifieke opdracht opeens kansen kregen zonder te beschikken over gelijkaardige referenties. De nadruk kwam veel meer te liggen op de ontwerp kwaliteit.

Ondertussen besteedden de jaarboeken architectuur aandacht aan kwalitatieve architectuurrealisaties, uiteraard ook de resultaten van publieke opdrachten. Oorspronkelijk, begin jaren 90, gebeurde dit in het zog van de administratie Kunsten en Erfgoed van de Vlaamse Overheid. Na oprichting van het Vlaams Architectuurinstituut begin jaren 2000 werd deze taak door hen overgenomen. Ik maakte zelf de evolutie mee van de jaarboekredacties van voor 2000 tot 2006, en merkte dat zowel het jargon om over kwaliteit in architectuur te spreken, alsook de kwaliteit van de realisaties, er in die periode bijzonder op vooruitging.

Na de Vlaams Bouwmeester kwamen er ook een Brussels en Antwerps Bouwmeester, met een aan de specifieke stad aangepast instrumentarium en eigen publicaties zoals een hoogbouwnota. Ze vertoonden ook op stedelijk niveau veel meer uitstraling dan de toen soms al bestaande kwaliteitskamers. Steden als Antwerpen en Gent wisten via hun respectievelijke stadsontwikkelingsbedrijven heel wat boeiende projecten te realiseren, vaak in samenwerking met de Vlaams Bouwmeester of via goed doordachte beperkte offertevragen. Dit is de procedure die in het wedstrijdconvenant – een initiatief van het NAV, de BVA, Architecten-Bouwers en de Vlaamse Raad van de Orde van Architecten – is beschreven als meest wenselijke om tot goed opdrachtgeverschap te komen.

Organisaties als de West-Vlaamse intercommunales Leiedal en WVI, waar we op 21 oktober 2014 met een Kempense delegatie

een kijkje gingen nemen, werken met afgeleiden van de Open Oproep die beter functioneren op een regionaal niveau. Ze bieden de bij hen aangesloten gemeentes de mogelijkheid om beroep te doen op externe expertise via ontwerpend onderzoek, wanneer mogelijke projecten zich voordoen. Daarnaast zijn er kwaliteitskamers die opereren in regionaal of stedelijk verband. Recent werden ook in de Kempen meerdere kwaliteitskamers opgericht, onder meer in Geel en de Intercommunale Kwaliteitskamer Ruimtelijke Ordening IKRO.

Een hele batterij aan goede initiatieven, zo lijkt het, ware het niet dat nog steeds een deel van de overheidsaanbestedingen hieraan ontsnapt. Vaak gaat het om lokale organisaties als OCMW's of politiediensten, die nog altijd het ereloon als belangrijkste criterium opnemen in de offertevraag. Of ze leggen hallucinant lage erelonen op, waarvoor het voor de ontwerpers bijna onmogelijk is om tijd te creëren voor het noodzakelijke ontwerpend onderzoek. Soms worden goede bureaus uitgesloten door een overdreven vraag naar specifieke referenties of combinaties van expertises. Vaak zijn de goed bedoelende opdrachtgevers zich hier helaas niet van bewust. Om het nog wat complexer te maken duiken er naast de klassieke overheidsaanbestedingen meer en meer PPS- en DBFM-procedures op, die soms minder transparant blijken of enigszins flirten met het Belgische juridische kader.

Anderzijds ligt de juiste selectieprocedure die leidt tot de keuze van een goed ontwerper of ontwerpteam niet noodzakelijk aan de basis van een goed resultaat. Tussen de selectie van een ontwerper en de uiteindelijke resultaten liggen nog heel wat valkuilen. Soms valt het ontstaansproces veel langer uit dan verwacht, laten de stedenbouwkundige vergunningen op zich wachten, is het wachten op de nodige budgetten of moet het ontwerpteam net veel te snel werken om de budgetten te besteden. Soms is de ontwerper – door wisselingen in het personeelsbestand van de opdrachtgever bijvoorbeeld – de enige die het hele ontwerpproces heeft meegemaakt.

De gebruikers – bijvoorbeeld: directie, leerkrachten en leerlingen – staan soms ver van de effectieve opdrachtgevende overheid en worden soms pas via de afgevaardigd bouwheer en de inrichtende macht bereikt. Wat betekent goed opdrachtgeverschap en een

kwalitatief ontstaansproces voor hen? Is het voldoende dat hun wensen en eisen opgenomen worden in de projectdefinitie?

Op deze en andere vragen probeerde AR-TUR in de loop van 2013 en 2014 samen met ontwerpers, gebruikers en opdrachtgevers een antwoord te vinden. Zo organiseerden we een workshop over masterplannen, inspiratielezingen scholenbouw en een workshop en inspiratieuitstap over goed publiek opdrachtgeverschap. Op zoek naar een duurzame toekomstvisie voor de Kempen lieten we ons tevens inspireren door Projectatelier Brabantstad. Dit Cahier #4 – Architectuurkwaliteit en opdrachtgeverschap is een tussentijdse weergave van onze voortdurende zoektocht naar architectuurkwaliteit in brede zin, aangevuld met enkele inspirerende projecten in de regio die door onze columnist voor één jaar, Joep Gosen, werden beschreven.

In het memorandum van een salongesprek op 12 juni 2012 verwoordde AR-TUR al de intentie om zijn huidige en toekomstige partners te ondersteunen in de zoektocht naar en het ontwerp van methoden en werkwijzen die de kracht van kwaliteitsvolle architecturale en landschappelijke ingrepen kunnen verbeelden. AR-TUR is overtuigd dat zowel publieke als private actoren openstaan voor kwaliteitsvolle ontwerpen. AR-TUR wil daarom in de Kempen meewerken aan een bouw- en ontwerpcultuur die de banaliteit overstijgt en het authentieke van de regio versterkt. Kwaliteit trekt kwaliteit aan. Dat komt alvast tot uiting in het toenemende aantal boeiende projecten en initiatieven in de regio.

AR-TUR wil in de komende jaren met geïnteresseerde gemeenten of private partners nog meer inzetten op het tonen van kwalitatieve architectuurprojecten en ondersteuning geven aan het uittekenen van een proces dat kwaliteitsvolle architectuur garandeert.

We zijn daarom bijzonder blij dat Hostel Wadi van de studio Secchi-Viganò in De Hoge Rielen in Kasterlee als enige Belgische project werd genomineerd voor de prestigieuze internationale Mies Van Der Rohe Award. Dat vele andere mooie projecten in de regio mogen volgen! <<

WORKSHOP EN INSPIRATIEUITSTAP GOED OPDRACHTGEVERSCHAP

Tekst: Eva Heuts en Edith Wouters

Beeld: Jeroen Verrecht

Speciaal voor bestuurders, ambtenaren, projectleiders en ontwerpers uit de Kempen organiseerden de Intercommunale Ontwikkelingsmaatschappij voor de Kempen (IOK) en AR-TUR op 7 oktober 2014 een workshop, gemodereerd door Peggy Totté van Blauwdruk, en op 21 oktober 2014 een inspiratiedag over kwaliteit bij publiek opdrachtgeverschap in de architectuur en stedenbouw. Over dit onderwerp is al veel gezegd en geschreven, de ambitie van deze twee studiedagen reikte echter hoger dan gebruikelijk. Het doel van de workshop en de inspiratieuitstap was om met professionals van diverse pluimage kennis, ervaring en uitdagingen uit te wisselen rond goed opdrachtgeverschap in architectuur en ruimtelijke ordening. Zo wilden we het niet enkel hebben over de procedures, maar ook en vooral over de invloed ervan op de kwaliteit van de projecten, en dit gezien vanuit het standpunt van zowel opdrachtgevers als gebruikers en ontwerpers. Wat betekent kwaliteit en hoe kom je daar toe? Wat zijn de randvoorwaarden? Wat betekent dit in de verschillende stappen: in het voorbereidend traject, de ontwerpfase, bij uitvoering en nazorg?

1. DE VOORBEREIDING VAN DE OPDRACHT

GOED BEGONNEN IS HALF GEWONNEN

Iedereen is het erover eens, een goede voorbereiding is essentieel, sterker zelfs, is onontbeerlijk om een kwalitatief project te verkrijgen. En daar knelt het schoentje dikwijls, daarover zijn zowel de aanwezige gebruikers, opdrachtgevers als architecten het met elkaar eens tijdens de workshop van 7 oktober.

In het verleden was het realiseren van een project vaak belangrijker dan de kwaliteit ervan, zegt Filip Vanhaverbeke, van Intercommunale Leiedal en bezieler van WinVorm. Omdat politici vaak snel resultaat nastreven, wordt er soms te weinig tijd besteed aan een voortraject. Vandaag streeft men bij Leiedal naar kwaliteit, dus raadt hij aan om eerst goed na te denken over waar je naartoe wil. Het belang van het voortraject valt nauwelijks te onderschatten. Ook Luc Stijnen is van mening dat een project dat verkeerd wordt ingezet door de opdrachtgever, niet meer goed komt.

“Een opdrachtgever geeft niet alleen een opdracht, maar heeft ook een opdracht.”

Luc Stijnen, directeur sociale huisvestingsmaatschappij Zonnige Kempen

EEN DUIDELIJKE PROJECTDEFINITIE

“Opdrachtgevers weten vaak niet wat ze willen”, zegt Luc Stijnen. “Het is van groot belang om duidelijk te omschrijven wat het doel is van het project: bijvoorbeeld hoeveel woningen te bouwen, aan welke randvoorwaarden, met welke duurzaamheidsambities ...” Om te bestuderen of een plek al dan niet haalbaar is en om de randvoorwaarden van de opdracht in het bestek te kunnen vastleggen, doet huisvestingsmaatschappij Zonnige Kempen zelf een beperkt voorafgaand ontwerp onderzoek, vertelt Luc Stijnen tijdens de workshop. “Als je ontwerp onderzoek gedaan hebt, weet je dit allemaal en kan je dit in de opdrachtformulering opnemen.”

“De projectdefinitie is soms heel vaag (m² netto of bruto, zonder of met circulatie ...)”, gaat Bert Mellebeek van De Hoge Rielen verder. Het is echter van zeer groot belang dat de projectdefinitie en criteria duidelijk omschreven zijn.

DE NOODZAAK VAN ONTWERPEND ONDERZOEK

Volgens de verschillende deelnemers is ontwerp onderzoek nodig om de projectdefinitie duidelijk te kunnen omschrijven. Net zoals Zonnige Kempen bewerkstelligen ook WinVorm en Leiedal ontwerp onderzoek in het voortraject. Zo stimuleert Leiedal ‘snel verkennend onderzoek’ als een gemeente in haar werkingsgebied een opdracht voor ogen heeft. Dit gebeurt meestal in de vorm van een workshopweek waarbij een extern ontwerper wordt aangetrokken en waarbij alle actoren (onder meer beleidsactoren en ambtenaren, Onroerend Erfgoed, Leiedal, de Kerkfabriek, gebruikers ...) worden betrokken. Leiedal zorgt voor de begeleiding. “Dit is een interessante methodiek in de voorbereidende fase, waardoor goed geformuleerde projectdefinities ontstaan en knelpunten weggewerkt kunnen worden”, zegt Vanhaverbeke.

Ook bij complexe ruimtelijke opdrachten organiseert Leiedal in het begin van het proces een workshopweek met ontwerp onderzoek waarbij alle betrokken partijen worden gehoord, en dit met de hulp van een externe coach, een onafhankelijke begeleider die de basisdoelstellingen bewaakt. Het doel van het ontwerp onderzoek is het onderzoeken, bevragen van de bekommernissen, wensen, vooropgestelde programma's ... Er wordt niet gewerkt aan een eindproduct of een statisch plan, maar aan een ontwikkelingsschets.

Zo worden de betrokkenen aan het begin van de workshopweek bevroegd. Tussentijds vindt een presentatie plaats en op het einde van de week stellen de ontwerpers hun ontwikkelingsschets voor, waar het opdrachtgevend bestuur verder mee aan de slag kan. Leiedal biedt ook nadien verder coaching aan het bestuur in kwestie.

“Een kwaliteitsvol project kan enkel ontstaan mits ontwerp onderzoek gebeurt, en dit niet enkel tijdens de beginfase, maar ook in de andere fases van het proces.”

Bram Tack, Leiedal

Ontwerp onderzoek heeft wel degelijk twee kanten: zowel ontwerp als onderzoek zijn van belang. Volgens architect Tom Reynders is het onderzoek van wat mogelijk is – zowel ruimtelijk, financieel als juridisch – van groot belang in de voorbereidende fase, waarbij het ontwerpen opportuniteiten kan aantonen.